

DİLİ YOZLAŞTIRAN TELEVİZYON

İŞİL ZEYBEK* – NESLIHAN ŞENGÜRBÜZ*

Dil yetisi, tümümüzü genetik olarak belirleyen, yaşamın
tüm öteki yönlerinden ayıran tek insan özelliğidir.¹

Lewis Thomas

Toplumsal yaşamın zorunlu kıldığı dil olgusu bağlamında, kimi zaman bilinçli bir biçimde kimi zamanda bilinçsiz bir biçimde en etkin, en etkili iletişim aracı olarak insanlar tarafından sürekli, sınırsız, eşsüremlili ve ardsüremlili kullanılmasına karşın her geçen gün düşünmeden, rasgele, hiçbir kurala uymaksızın yalnızca konuşmuş olmak için belli sayıdaki sözcükleri artarda dizer olduk. Özellikle teknolojik gelişmeye, teknolojik ilerlemeye daha kolay uyum sağlayan genç kuşağın, duygularını, düşüncelerini, bilgilerini sözlü ya da yazılı aktarma süreçlerinde sözcükleri bile artarda sıralayamadıkları, düzgün tümce kuramadıkları

* Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Sanatları Bölümü.

* Öğr. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Yönetimi Bölümü.

¹ Veysel Kılıç, *Dilin İşlevleri ve İletişim*, Ankara, Papatya Yayıncılık, 2002, s. 49.

ları, hatta yayılgan kültürün beraberinde getirdiği her alanda her şeyi çabuk ve hızlı tüketmeleri gibi sözcükleri de hızla tüketme eğilimi içinde oldukları açıkça gözlemlenen bir gerçektir. Bu acı gerçeğin temelinde hiç kuşkusuz, temel dilbilgisi eğitiminin olmaması, internet kullanımının kendine özgü oluşturduğu yazı (chat) dilinin etkin bir biçimde yaşam alanı bulması, ileti gönderme/mesajlaşma sırasında simgelerin ağırlıklı kullanımları, okuma sevgisinin, okuma hazzının okul öncesi ve ilköğretim dönemlerinde kendilerine aşılınmaması, bireylerin gerçek yaşama, dış dünyaya karşı duyarsız olmaları nedeniyle okumayı sevmemeleri, her türlü bilginin neredeyse hap biçiminde kendilerine hazır sunulması ve özellikle kitle iletişim araçlarından olumsuz yönde etkilenmeleri, çeşitli söylemleri çok çabuk benimseyip, kabullenip, bu söylemlere öykünmeleri yatmaktadır. Bu olumsuz görüntü, bu olumsuz durum, gerek iş yaşamına gerek, toplumsal yaşama, gerekse özel yaşama kendini o denli kötü yansıtmıştır ki, türk diline sahip çıkma, türk dilini koruma bilincinin, toplumun değişik katmanlarında görev yapan kimi derneklerce, kimi kuruluşlarca yavaş yavaş oluşmaya başladığı ve kimi kampanyaların başlatıldığı görülmektedir. Dil kirliliğini yok etmek için başlatılan birçok kampanya, halkın, gençlerin, kurum ve kuruluşların bu konuda bilinçlenmesi için gerçekleştirilen birçok sempozyum, bu bilincin oluşmaya başladığının göstergelerinden bazılarıdır.

Bireylerin diğer tüm canlılardan daha ayırtlı ve ayrıcalıklı olmasının özünde dilsel oluşum ve iletilerin söz yoluyla aktarılabilmesi bir başka deyişle konuşma edimi bulunmaktadır kuşkusuz. İnsanoğlunun ilk oluşumundan bu yana geçirdiği evrim göz önüne alınırsa, dillerin oluşumu ve gelişimiyle insanın kendini ifade etme becerisinin gelişiminin, zeka ve eğitimin önderliğinde olduğu bilinen bir gerçektir. İnsanoğlu ayırdına vardığı bu olağanüstü yeti aracılığıyla, Veysel Kılıç'ın *Dilin İşlevleri ve İletişim* adlı yapı-

tında da örneklendirdiği gibi, tıpkı çocukların, dili, oyuncaklarla oynadıkları gibi, kendilerine özgü değiştirip dönüştürdükleri, dilin belli dizgelerini bozarak yeni kavramlar, yeni anlamlar üretmeleri gibi, dili deneyerek, zorlayarak ve yeni uygulamalarda bulunarak yazınsal ve ekinse ürünler ortaya koyma başarısı göstermiştir. Yaşayan, üreyen, varsıllaşan konuşma dili böyle var olmuş, uygulanırken de aynı düzenek kullanılmış ve kullanılmaktadır da. Bir başka anlatımla herkes kendi deneyimleri, becerileri ve ustalıkları kadar ya da uğraşı verdiği ölçüde başarılı bir konuşmacı olmaktadır. Luther, “*kim konuşabiliyorsa insandır. Çünkü konuşma bilgelik, bilgelik konuşmadır*” diyerek az önce dile getirdiğimiz açıklamayı doğrular nitelikte bir söylemde bulunmuştur. Dildeki yapı kavramını ilk kez ortaya koyan Ferdinand de Saussure,² her sözcüğün sesletme ve anlam düzlemlerinin oluşturduğu iki yönlü bir yapıdan, bir bütünlükten söz ederek, her dilin kendine özgü bir yapısı, bir düzeni olduğu dikkat çekerek, sözü edilen bu düzenek ve yapı içerisinde dillerin incelenmesi gerektiğinin altını önemle çizmiştir. Dil (konuşma) en etkili, en güçlü iletişim aracıdır. Dil dendiğinde, göstergeler dizgesinden oluşan bu olgu, Berke Vardar’ın dile getirdiği gibi, sözün bir anlamda ürünü ve aracıdır. Ayrıca “yazı diliyle konuşma dili arasında çok önemli ayırdlar vardır. Bu ayırdı yaratan insanoğlunun beyinsel düzeyidir. Peki insan önce konuşmaya mı yoksa yazmaya mı başlamıştır. Yani önce sesini mi yoksa parmaklarını mı kullanmaya başlamıştır sorusu, bu çerçevede akla gelen ilk sorulardan biridir. Bu sorunun yanıtı, insanoğlunun öncelikli olarak sesini kullanmaya yani, ilkel anlamda da olsa konuşmaya başlamış olduğudur. Sözcük varsılığı dilin varsılığıyla doğrudan ilintilidir, dolayısıyla düşünce sözcüklerle varolmaktadır. Sözcüklerin ve eşanlamlı sözcüklerin sayısının çok-

² Işıl Zeybek, *Topluluğa Seslenme: Tüsiad, Müsiad Örneği*, İstanbul, ID Kitap, 2004, s. 42.

luğu, bunların konuşmada olsun yazıda olsun, dilbilgisi kurallarına uygun doğru ifade edilebilmesi, düşüncenin bir mantık ve bir disiplin içinde anlatılmasını” (1) sağlamaktadır. Dilin eğer iletişim adına bir işlevi olma görevi olmasaydı, bildirme, bağ kurma, ilişki kurma, anlamlandırma ya da ilişkiyi sürdürme ancak birer soyut kavram olarak sözlüklerde yer alırdı sanırız.

“Başlangıçta sadece çalışırken, şu ya da bu işleme uygun düşen tek tük ünlemler kullanılmaktaydı. Bu bağırışlar, yavaş yavaş insanların belleğinde yer etmiş ve onların ne anlama geldikleri bilinçlerine yerleşmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışma eylemlerinin gelişmesi, bu bağırışların birbirlerinden ayırt edilmesine yol açmıştır. Öte yandan bu olay, ses organlarının kimi değişikliklere uğramasını hızlandırmıştır. Kısacası, ‘ses’ imi, gelişerek söz, çizgi imi, gelişerek yazı olmuş, sonunda söz-yazı birliği kurulmuştur. Nitekim sözleri yazı durumuna getirip, yazıları da sese, söze çevirerek”³ okuma edimini gerçekleştirmekteyiz.

İş sırasında, karşılıklı konuşma ve anlaşma zorunluluğu karşısında, başlangıçta az gelişmiş olan gırtlak, boğumlanan sesler çıkarmaya yetenekli bir organ haline gelmek üzere değişikliğe uğramıştır. Böylece yüzyıllarca süren ortak bir çalışmanın sonunda basamak basamak boğumlanan dil, toplumların ilerlemesinde araç olarak büyük bir rol üstlenmiştir. Çünkü dil, insanların varolma, kendi çevrelerinde ve diğer çevrelerde neler olup bittiğinden haberdar olma, haberleşme, paylaşma, iş görme çabalarının bir araya toplanmasına ve aynı zamanda ortaklaşa çalışmanın örgütlenmesinin geliştirilip yetkinleşmesini (2) sağlayan nefes kadar, su kadar yaşamsal bir eylemdir, bir süreçtir.

İki kişinin aynı dili konuşmaması durumunda tam anlamıyla anlaşma gerçekleşmediği de bilinen bir gerçektir. Üstelik bu durum yalnız ayrı ülkelerin insanları için değil, aynı ülkenin ayrı çev-

³ Ömer Asım Aksoy, *Dil Yanlışıları*, İstanbul, Adam Yayınları, 1997, s. 8.

releri ve eğitim ya da uzmanlık alanlarında yer alan insanlar için de rahatlıkla düşünülebilir. Dilin, toplumların ve ekinlerin ürettiği önemli yapı taşı niteliğinde olduğunu daha önce de vurgulamıştık. Bütün ekinsele ögelerin, dil aracılığıyla oluşup geliştiğı, dilin oluşum süreci göz önüne alındığında net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Dil, bir bakıma konuşulduğu toplumun aynasıdır. Bir toplumun yaşam anlayışı, dinsel inançları, düşünsel yapısı, davranış kalıpları, dilin yansımalarıdır. Bu yansıma, aynı zamanda dildeki felsefe anlayışını da beraberinde getirmektedir. Aynı köklerden gelen diller, birbirleriyle benzeşmekle birlikte ayrı toplumların ayrı kültürleri olacağı için kimi zaman aynı sözcük ayrı anlamlara da gelebilmektedir. Her durumda, her bağlamda anlaşma, uzlaşma durumunun sağlanamamasının temel nedenlerinden biri, sözcüklerin tek başına hiçbir anlamının olmamasıdır. Dil, ancak bir iletişim ortamında, bir bağlama uygun kullanıldığında, alımlandığında, anlamlandırıldığında, yorumlandığında bir anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede, yazılı metne ve konuşmaya yerleştirilen, ne aynı sözdizim ne de aynı sözcüklerdir, uzlaşmış ve kişileştirilmiş cümleleri oluşturan bir sözcük bütünüdür. Bu sözcük bütünü, bütüncüyü oluşturan konuşma metinlerini oluşturmakta ve metin bağlamında söylemsel bir bütünlük sunmaktadır. Hatta aynı toplumda yaşayan erkek ve kadınları çağrıştıran eril ve dişil kullanımlar da söz konusudur. Toplumsal bakış açısı çerçevesinde erkek ve kadın özellikleriyle ilintili olan kullanımlarda, sözcük olarak aynı olsa da erkeğı ya da kadını nitelemesi bakımından ayrı çağrışımlar yapmaktadır. “Örneğın ‘sessiz kadın’, ‘sessiz erkek’ söylemlerinin değişik çağrışımları vardır: İlki olumlu, ikincisiyse olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Dahası, erkek cinsini betimleyen dil, çoğunlukla sanki erkeklerden yana ve kadınlara karşıymış gibi erkek özelliklerini ön plana çıkaran övgü tümceleriyle doludur”. (3)

Ayrı ayrı dillerin öğrenilmesi söz konusudur, ancak bir dili öğrenmek için genetik kapasiteye sahip olunduğı (4) söylenmektedir.

İçinde yaşadığımız toplumda konuşulan dil son derece doğal bir biçimde yaşantımızın ayrılmaz bir parçası sayılmakta ve nasıl olduğu çoğu kez hiç düşünülmeden, anlaşılmadan konuşulmaktadır.

Bu dil, 'Ana dili' diye adlandırılır ve varoluşumuzla birlikte varlığını bütün ağırlığınca ortaya koyan bu kavram. Buradan yola çıkılarak rahatlıkla toplumun yansıması olan dilin, tüm ekin sel özellikleri yansıttığını ve ne denli önemli bir işlevi taşıdığının altı kalın kalın çizilmelidir. Ekinin oluşup gelişimiyle birlikte, toplumsal yaşamın önemli bir sanat ve ekin göstergesi durumuna gelen yazınsal ürünler de dil aracılığıyla varsıllaşmaktadır.

Bir toplumdaki yazınsal ürün çeşitliliği dil öğelerinin gelişmişliği, dilin varsıl kullanım çeşitliliğiyle tat kazanmaktadır. Yazınsal ve ekin sel ürünlerin ışığında, teknolojinin gelişimiyle birlikte kitlelere seslenme zorunluluğu, teknolojik iletişim araçlarında dilin, en doğru biçimde kullanımını ödün verilemez kılmıştır. İngiltere'nin resmi televizyon yayınlarını yapan BBC kanalında konuşulan İngilizce en doğru kullanım sayıldığından Londra'da konuşulan en doğru İngilizce 'BBC İngilizcesi' adıyla anılmaktadır. Ülkemizde de TRT kurumunun en doğru konuşma eğitimi veren ve uzman televizyon konuşmacıları yetiştiren bir kurum kimliği taşımasından da eskiden beri yaygın bir söylemdir. Ancak siyasal bağlamda değişiklikler oldukça, terimce ve sözlükbirim daha anlaşılır biçimiyle sözcük kullanımını geçerli siyasal erkin diline göre değişim göstermiştir. Ancak değişmeyen sesletim ve söyleme, eklemleme biçimleridir. Dolayısıyla, örneğin dayatılan terim/sözcük listesindeki birimleri yine de en azından düzgün okunmuştur! Oysa tecimsel televizyonculuğun yaygınlaşmasıyla birlikte yayın kuruluşlarında dikkat çeken dil özensizliği kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. İletişimin en önemli işlevlerinden olan ikna, güvenilirlik ve inandırıcılık konusunda yayın kuruluşları, aslında pek de ayırdına varamadan her geçen gün yavaş yavaş darbe almaktadır. Ancak her alanda görüldüğü gibi dil alanında da vurdumduymazlık sürmektedir!

TELEVİZYON YAYIN KURULUŞLARINDA İNANDIRICILIK VE İKNANIN GÜCÜ

İletişimin kimi zaman itici bir güç, kimi zaman vurucu, kimi zaman yönlendirici bir güç olduğu göz önüne alınırsa, son dönemde televizyonun ağırlıklı olarak, bilgi-eğlen aracı işlevini üstlendiği görülmektedir. Genel kurgusu içinde ve eğlence söz konusu olduğunda göz yanılsamaları ve aldatmacalar, ışık, ses ve söz oyunları ya da kamera devinimleriyle olanaklı kılınmaktadır. Ancak bilgi ve belgenin, doğru biçimde kitlelere ulaştırılması gerekmektedir. Bir başka anlatımla, “haber, gerçeğe en uygun biçimde yansıtılmalıdır. (...) Haber yazma sürecinde –hem de her aşamasında işin içine giren insan ögesi, haberi nesnel gerçeklerden kimi zaman uzaklaştırmaktadır. Her haberin, kendi gerçekliği vardır ve bu nesnel gerçeğe farklıdır. Bu nedenle, habercinin vicdani–etik sorumluluğu altında metinler oluşturulmalıdır”.⁴ Çünkü bilgi aktarımında gerçekleşebilecek bir yanılma, aldatmaca, saptırma, yayın kuruluşunun ikna, inandırıcılık buna bağlı konumda da güvenilirliği konusunda yara almasına yol açmaktadır.

Günümüzde, bilgi-eğlen anlayışı bu olumsuz duruma gerçekte zemin hazırlamaktadır. Bilginin eğlenceyle harmanlandığı bir yayın düzleminde, ikna işlevini yerine getirmek zorlayıcı ve güç olmaktadır. Her alanda olduğu gibi, televizyon yapıtları ve yayınları içinde yer alan konuşmalarda da ikna işlevi söz konusudur. Konuşmacının amacı, dinleyicileri ya da izleyicileri belli bir konuda yönlendirmek, ikna etmektir. Konuşmalardaki tüm bu çabalar, her zaman açıkça belli edilmese bile, bu iknayı gerçekleştirmeye yönelik olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin, bir film karesindeki bir kadeh kaldırma konuşması, bir kişinin sağlığına içmenin ya da bir konuda birlikte düşünmenin göstergesi olarak yerinde bir davranış inancını yaratmak istemektedir. Ya

⁴ Taner Dilekçen, *5N-1K Televizyon Haberciliği*, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2005, s. 29.

da kadınlara yönelik bir konuşmanın, kadınların sevmeye ve sayılmaya değer oldukları düşüncesini bilinçlere yerleştirme amacı içermektedir. Önemli bir İngiliz parlamenter, William Gerard Hamilton (1792-96) konuşma ve bir ileti aktarmaktan söz ederken şöyle demektedir: “Konuşma ve iletme sanatı, her konuda en iyi ikna eden şeyi bulma gücü ya da yeteneğidir”. (5)

İletilerin akılda kalıcı, ikna etmeye yönelik olması televizyon izlencelerinin izlenilirliğini artırması bakımından önemlidir. Tıpkı iletişim araçlarının tümünde yer alan ve asıl işlevi ikna olan durağan ve devingen reklam iletilerinde olduğu gibi. Bu noktadan hareketle, reklamın üç temel özelliği olan *bilgi verici işlev*, *ikna edici işlev* ve *akılda kalıcılık işlevlerini* televizyon izlencelerine de rahatlıkla (6) uygulanabilmesi söz konusudur.

Bilgi Verici İşlev: Yeni bir izlence, yeni bir durum, bir olay üzerine tanıtıcı, açıklayıcı, değerlendirici, belli bir anlatımsallık içeren bilgi aktarılması söz konusudur. Benzer yayınlarla nitelik karşılaştırması yapan tanıtım filmlerinin hazırlanması bu işlev doğrultusunda işlerlik kazanmaktadır.

İkna Edici İşlev: Hedef kitle tarafından izlenmeyi sürekli kılma, başka yayınlardan koparak, aynı zaman diliminde yayınlanan izlenceler arasında en önde olmayı sağlama amacı güdülmektedir bu işlevde. İzlencenin, içerik ve biçimsel olarak, ilgiyi canlı tutucu öğelerle süslenilerek, izleyicilerin izlenceleri izlemeye ikna edilmesi bir başka deyişle hem mantıklarına hem de duygularına seslenilerek izleyicileri izlencelere ortak etme anlayışı söz konusudur.

Akılda Kalıcılık İşlevi: İzlencenin içinde yer alan kimi ayrıntılar aracılığıyla (görsel öğeler, örneğin başarılı görüntü çekimleri, içeriksel olarak kullanılan dilin çekiciliği, akıcılığı, anlatım biçimi, hedef kitlenin olumlu ya da olumsuz duygularını harekete geçirebilmek amacıyla sözcüklere, tümcelere yapılan tonlamalar, vurgulamalar, karşılıklı konuşmalardaki başarı, olayların gerçekliğini, doğruluğunu kanıtlamak için dış dünyaya yapılan göndermeler, somut kanıtların ortaya konması vb.) vazgeçilmezliği sağlamak temel amaçtır.

Her metin belli bir hedef kitleye yönelik oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda bir metnin hedef kitleye sunulması da metnin yapısı, kurgusu ya da içeriği kadar önemlidir. Böylesi bir durumda metnin içeriği kadar sunulması da doğrudan ilgilidir. İzleyicinin ilk karşılaşacağı metin değil, metni çevreleyen dış öğelerdir. Metin dışı bilgilerin temel özellikleri, metnin varlığını bildirmek, algılanmasını ve tüketilmesini sağlamak için kullanılan dilsel ve dil dışı değişik göstergeleri, açıklayıcı bilgileri ve tamamlayıcı ipuçlarını belirlemektir.⁵ Bunun yanı sıra, başarılı bir ikna işlevi için duygusal zekanın doğru kullanımı da son derece önemlidir – dahası yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktur. Kitle iletişim araçlarının aynı anda birçok izleyiciye ulaşma özelliği nedeniyle tek bir kaynaktan, birbirinden farklı demografik özelliklere sahip alıcılara dilsel ve görsel ileti aktarımında bulunmaları doğrultusunda iki yönlü, etkileşimli bir okuma gerçekleştirilmesi de son derece önemlidir. Kitle iletişim araçlarının, sözel ya da yazılı metinleri oluştururken kendi niyetlerini ve metinlerin niyetlerini bir bütünlük içerisinde hedef kitleye aktarabilmesi göz ardı edilmemesi gereken başlıca etmendir. Alıcı ise, sözel ya da yazılı metnin neden söz ettiğini anlamak, vericinin ne amaçla iletileri aktardığını, niyetinin ne olduğunu algılamak, konuya ilişkin eleştiriyi, yorumu ve değerlendirmeyi bağlama uygun yapmak durumundadır. Kısacası, metin-içi ve metin-dışı öğeler arasındaki ilişkiyi anlatmak, anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamak gerekmektedir. Metni anlatma eylemi dendiğinde vericinin kurguladığı metni, oluşturduğu izlenceleri varolan gerçeklerden uzaklaşmadan, istediği biçimde, açık seçik bir biçimde iletebilmesi anlaşılmalıdır. Metni anlama ise, öncelikli olarak verici tarafından alıcılara ulaşan iletilerin içeriğinin, bağlamının anlaşılmasıdır. Ayrıca alıcının, vericinin hangi amaç doğrultusunda söylemini oluşturduğunu, he-

⁵ Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2000, s. 45.

def kitleye ne anlatmak istediğini metnin bütünlüğü ve tutarlılığı içinde algılaması da önemli bir noktadır. Yorumlama eylemine gelince, verici tarafından aktarılan iletilerle karşı karşıya gelen alıcıların algılamaları, kavramaları doğrultusunda bir değerlendirme yapabilme, metinlerarası, olaylararası ilişkileri kurabilme, neden-sonuç ilişkilerine ilişkin saptamalar yapabilme yetisidir.

Duygusal zekayla ilintili olarak, Sokrates, *at sürücüsü yerine-* /nde duyguları dizginleme konusunu şöyle aktarmaktadır: “Kanatlı atlar ve bir at sürücüsü. Atlardan biri oldukça asil ve diğeri de tam ters karakterde. Bu anlamda ikisini zapt etmek oldukça zor. Sağ taraftaki at dimdik duruyor ve oldukça düzgün. Bir onur, alçakgönüllülük ve özdenetim abidesi. Kırbaça hiç gerek yok, sadece söz yeterli. Diğeri ise, sahtekar ve hantal bir hayvan. Oldukça gururlu, kaba ve sağır. Keyfine göre davranıyor. Kırbaç ve dizginle iflah olmuyor. Bu nedenle, kötü olan at oldukça ağır gidiyor ve sürekli sürücüsünü üzerinden aşağıya atıyor, çünkü iyi eğitilmemiş bu acı verici bir saattir ve ruhun büyük çatışması yaşanır. At sürücüsü, bu kanatlı vahşi atın gemini almalı, onu yere indirmeli ve onu şiddetle cezalandırmalıdır. Bu birçok defa olduğunda at bu vahşi tavırlarından vazgeçecektir. Uysallaşacak sürücüsünün dediklerini yapacaktır”. (7)

Duygusal zekanın ikna işlevi üzerindeki etkisi, duygusal dizginleme arttıkça artacaktır. Duygusal gelişimini tamamlamış, algı seçiciliği artan nitelikli izleyici, bilgiler arasından da en doğruyu seçme eğiliminde olacaktır. Son günlerde gündemde yer alan medya okur-yazarlığı kavramı bağlamında, kitle iletişim araçlarından en fazla etkilenen kitlenin çocuklar olduğu gerçeği gözetilerek 2007-2008 eğitim-öğretim yılında ilköğretim ders izlencelerine zorunlu ders olarak konan medya-okur yazarlığı dersi, bu çerçevede umarız amacına ulaşılacak biçimde ele alınır, okutulur.

Hedef kitlesini doğru belirlemek durumunda olan yapımcı, kandırmak, yanlış yönlendirmek, kimi coşkuları yaratmak, iz-

lenme oranını artırmak amacıyla eyletim kullanmak yerine nitelikli yapımla ikna yolunu denemelidir. Duygusal ve tinsel açıdan kandırılmaya eğilimli yığınlar, birbirini yansılayan yapımlar arasından en doğruyu seçemeyecekleri gibi ters giden bir şeyler olduğunu belki yalnızca duyumsayabileceklerdir. İzleyiciyi kibarca, ikna ettiğini ifade eden duygu sömürücüler, duygusal zeka zayıflıklarından sonuna dek yararlanmaktadırlar, yararlanmayı da sürdürecektir.

TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA DİLİ DOĞRU KULLANMANIN GEREKLİLİĞİ

Nitekim genel yayın siyasalarındaki bu duyarsız ve çıkara dayalı eğilimler, televizyon yayıncılığında dilin kusursuz kullanılması konusunda da büyük boşluklara neden olmaktadır. Televizyon sunucularının yeterince uzman, eğitilmiş ve yetenekli kişiler arasından seçilmemesi, genel kültür düzeylerinin önemsenmemesi, algılama, değerlendirme, yorumlama, neden-sonuç ilişkisi kurabilme yetilerinin sorgulanmaması, aktarılan söylemle sergilenen sözsüz iletişimin birbirini tamamlar nitelikte olup olmadığının önemsenmesi yerine bütün bu aktardığımız temel ölçütlerle karşın ikili ilişkilerin ön plana çıkması, Türk televizyon yayıncılığı açısından üzerinde düşünülmesi, irdelenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Televizyon sunuculuğu, her ne kadar bir meslek gibi görünse de uygulamada bir meslek gibi algılanmamakta, yayıncılık alanında çalışan tüm kişilerce kimi şanslı(!) kişilerin oyalanma aracı gibi değerlendirilmektedir. Bu bakış açısı ve eleman alımlarının biçimi, bugünkü dili yanlış kullanma, yasallaşan ve doğru sanılan yanlışları beraberinde getirmektedir. Dilin doğru kullanılması konusunda pek çok gönüllü çaba söz konusudur, ancak bunlar cılız birer mum ışığı konumundadır. Genel anlamda anlayış ve uygulamada çok köklü bir değişiklik yapılmadığı sürece gözlemlenen bu durum değişmeyecektir.

Türk dilinin önemli sorunlarından biri de dilin özleştirilmesi sorunudur. Yıllarca İran, Arap, Fransız ekini ve dilinin baskısı altında kalan Türk dili son yıllarda da Amerikan dilinin ezici ağırlığı ve bombardımanı altındadır. Televizyon izlencelerinde, dilimize Amerikan İngilizcesinden birebir çevirilerle katılan sözcüklerle yapay bir dil oluşturulmaktadır. Gelişmeye eğilimli doğurgan bir dil olan türkçeye yabancı-yerli karışımı garip söylemler sokulmaktadır; *Chat yapmak, e-mail atmak, sörf yapmak, tık atmak, print almak, prezantasyon yapmak, okey almak, cover yapmak, şarj etmek (hatta şarz etmek!), on-line olmak, erör vermek, dökümü-nü yapmak, check etmek, check list oluşturmak vb...*

Bir ulusun kültürel kimliğini bilen bu uğurda seferberlik başlatan Atatürk; bugün kimi 'aydınlanma karşıtları'nın sömürgeci anlayışı nasıl canla başla savunduklarını, ulusumuza 'kişisizleştirme zehri' saçtıklarını görse herhalde çok üzülürdü. Örneğin bir süre önce köklü kuruluşlarımızdan birinde, üstelik genel yayın yönetmeni tarafından yazılan şu satırlar, medyanın bir bölümünün, dil konusunda Atamızın kalıtına sahip çıkmadığını gösteren düşündürücü bir örnektir:

"K... ayrıca neo-conların Washington'daki fikir üssü olan American Enterprise Institute adlı think thank'te Türkiye ile ilgili bir panelin organizasyonuna katkıda bulunmuştu. Bu aktardıklarım, gazete haberlerine, söz konusu think thank'in web-sitesine yansımış olan 'double check' gerektirmeyen bilgiler. Benim bunlara itirazım yok". (8) Ancak bizim çok yoğun itirazımız var bu duruma...

Türkçenin diğer bir sorunu da tek tek sözcükler üzerinden incelenmesi ve tek sıkıntının yabancı köklerden gelen kimi sözcüklerin boğumlanma yanlışlığı sanılmasıdır. Örneğin *mevkî* midir? Yoksa *mevkîi* midir? *Makosen* midir? Yoksa *mokasen* midir? gibi... Oysa dilimizle ilgili bu kadar sığ düşünülemez asıl sorun bu kadar basit de değildir. Önemli olan tümce kuruluş ve anlam yanlışlıkları, mantık yanlışlarından doğan ve türkçenin

kendi özel yapısı ve kendine özgü kurallarının hiçe sayılmasıyla oluşan kullanım yanlışlıklarıdır.

Özetle, önce sorunun ne olduğunun doğru belirlenmesi, yanlışları bu bilinçle ortaya koymak gerekmektedir. Dilin doğru kullanımı, bir gerekliliğin ötesinde gerçekte bir zorunluluktur. Ancak yanlış saptamalarla doğru iyileştirmenin yapılamayacağı da bir gerçektir. Bu nedenle, doğruluğuna inandığımız bu saptamamızın altını kalın kalın çizelim istedik. Bu noktadan devinimle dil yanlışlarını belirleyebiliriz.

TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAPILAN DİL YANLIŞLARI

Belirli zaman aralıklarında yayınlanan izlencelerin bütünüün incelemesini yapmadan önce vurgulanması gereken kimi genel yanlışlıklar ve eksik bilgileri anımsatmak yerinde olacaktır:

Kalıplaştığı için bireylerin kullanımına yerleşen ve doğru sanılan kimi yanlışlar,

Geçtiğimiz Hafta (ay, yıl vb.); Biz zamanın içinde herhangi bir yolculuk yapamayız dolayısıyla zamanı biz geçmeyiz, geçen zaman dilimidir. Dolayısıyla doğru kullanım; *geçen hafta (ay, yıl vb.).*

Ağır Çekim; Çekim televizyon ekibini ilgilendiren teknik bir eylemdir. Ayrıca çekim yapılırken ağır kaydetmek diye bir şey yoktur. Görüntü, ancak gösterim sırasında ya da kurgu masasında yavaşlatılabilir. Aslında izleyiciyi ilgilendiren de budur. Dolayısıyla doğru söyleniş biçimi; *yavaş gösterim*'dir.

Biçiminde (şeklinde) konuşmak, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, "Laiklikten ödün verilemez" şeklinde konuştu. Biçim ve içeriği birbirinden ayırmak gerekir. Bu tümceden anlaşılması gereken içerikle ilgilidir. Oysa biçimden söz edilse şunun düşünülmesi gerekir: Bağıra çağıra, ağlayarak, sevinçle, üzüntüyle vb... Doğru kullanım biçimi; *Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer "Laiklikten ödün verilemez" dedi* olmalıdır.

Elverişsiz Hava Koşulları; Bu noktada neye elverişli neye elverişsiz sorusu geliyor belleklere. Örneğin karlı bir hava kartopu oynamaya elverişli olabilir. Ancak yollar kapanırsa ulaşım gerçekleşemez. Bu durumda doğru kullanım, *ulaşıma elverişsiz hava koşulları* olmalıdır.

Talihsiz olay, ‘*Talif*’ sözcüğü ancak bir kişilik sıfatıdır ve ancak bireyleri niteleyebilir. Örneğin; *Talihsiz çocuk, talihsiz kadın* vb... Olay sözcüğü talihsiz sözcüğüyle nitelenemez.

Olumlu Tepki; “*Meclis muhalefetin bu kararına olumlu tepki verdi*”. Tepki etkinin karşılığında oluşan olumsuzluk anlamı taşıyan bir sözcüktür. Olumluluk tepki sözcüğüyle anlatılamaz. Doğru kullanım “*olumlu karşılandı*” olmalıdır.

“*Saatlerimizyi gösteriyor*”; saatin herhangi bir şeyi göstermesi asla söz konusu olamaz. Saatin net söylenişi; *saat (beş, altı, 19.00, 20.00 vb...)* dir. Eğer yaklaşık bir zaman dilimi belirtilecekse *akşam (sabah, öğle ya da 7, 8 17.00, 18.00 vb...)* *sularında* ya da *sıralarında* denilebilir.

Türkçe konusundaki son eğitimini ortaokulda tamamlamış olan bir kişi yanlış kurulmuş bir tümceye tepki gösterir, sözcüklerin Türkçelerini bulup kullanmaya çalışırken işi anadilini doğru dürüst kullanarak halkı olan bitenden haberdar etmek olan haber programları nedense canına kıyarcasına kullanıyorlar Türkçeyi.

Bir televizyon kanalı heyecanlı bir yangın haberi vermekte. “*Yangın rüzgarın da etkilemesi sonucu ancak on iki saatte kontrol altına alınabildi*” tümcesinde ‘sonuç’ sözcüğüne değinelim. Yanlış kullanılmış burada. ‘Sonuç’ değil ‘son’, hatta ‘neden’ sözcüğü kullanılmalıydı. Rüzgarın etkilemesi bir ‘sonuç’ değildir, çünkü bir nedendir. “*Bu görüş ayrılığının sebebi neden kaynaklanıyor?*” sebep bir şeyden kaynaklanmaz bu tümce şöyle kurulabilir:

“*Bu görüş ayrılığı neden kaynaklanıyor?*” aynı türde bir başka yanlışlık örneği bir film yönetmeninin televizyon söyleşisinden “*bu filmi çekmemin nedeni... öyküyü çok beğenmemden ötürü*”.

1) Bu filmi çok beğendiğim için çektim.

2) Bu filmi çekmemin nedeni, öyküyü çok beğenmem.

Kısaca aynı yanlışlık.

“*İş yapmamın tek nedeni para için*” başta ‘neden’ sözcüğü kullanıldığı için sonda ‘için’ sözcüğüne gerek (9) yoktur.

Haber bültenlerinde yabancı köklerden geldiği için anlamları karıştırılan, anlam karmaşası yaşanan ya da yanlış kullanılan sözcüklerin sıkça kullanıldığı gözlemlenmektedir. Konuşma akışının bozulmaması kaygısı içinde haber spikerleri ve muhabirleri anlamları başka, söylenişleri başka söylemektedirler. Özellikle Arapça ve Farsça dilleri özelliklerinden ötürü yalnızca bir simge değişse bile anlamı değişebilecek sözcüklere sahiptir. Bu dillerden Türk diline yerleşen iki anlamlı sözcükler de oldukça çoktur. Ülküsel olan, aslında tüm bu sözcüklerin tam Türkçe karşılıklarının oluşturulması, üretilmesi, varolanların seçilerek kullanılmasıdır. Bu dilin düzgün boğumlama ve söyleyişle akıcı bir biçimde kullanılmasında büyük katkı sağlayacaktır. Ancak tam karşılığı bulunmayan sözcükler için sancı, bir karşılık oluşuncaya ve yerleşinceye dek sürecektir. Örneğin; *Mütevazı*, *eşkâl*, *inkılâp* bu türden sözcüklerdir. Bu sözcüklerin birer ses değiştirmesiyle başka anlamlar taşıyan sözcüklerde vardır. *Mütevazı*, *eşgâl*, *inkılâp* gibi...

Bu sözcükler Türkçe karşılıkları bulunduğu için onların tercih edilmesi söz konusudur.

Mütevazı-Alçakgönüllü, *Mütevazı*-Paralel, koşut

Eşkâl-Şekiller, biçimler, *Eşgâl*- İşler, uğraşlar (meşgul, meşguliyetin çoğulu)

İnkılâp-Devrim, *İnkılâp*-Köpekleşmek (kelp kökünde).

Bu durumda bir televizyon kanalının gece haberlerinde yer alan “*Polis, kaçan zanlıların eşgallerini belirledi*” tümcesindeki ‘zanlıların eşgalleri’ diye yanlış söylenen sözcük ‘zanlıların eşkâli’ biçiminde olmalıdır. Ayrıca bir başka yanlışlık da çoğul olan bu

sözcüklere yeniden -ler takısı konularak söylenmesidir. Ancak karşılığı olmayan *pardesü* sözcüğü için aynı durum söz konusu değildir ve *parçüse* diye yanlış boğumlanabilen bu sözcüğün söylenişi bacakları saran uzun giysi anlamındaki *pardesü* olmak zorundadır. Radyo ve televizyon yayınlarının en ciddi, en ağırbaşlı programı olması gereken ana haber bültenlerinde adlarını bildiğimiz pek çok özel kanal daha az eğitilmiş çevrelerde izleyici sayısını artırmak için olacak kahvehane ağzı kullanmakta ve benzer olayları hep aynı kalıplarla *ifadelerle* vermektedir. Sözgeçlimi milletvekillerinden birinin parti değiştirmesi, her seferinde “*meclis aritmetiği bir kez daha değişti*” sözüyle duyurulmakta, yurdun herhangi bir yerindeki trafik kazası, “*trafik canavarı bugün Mersin’deydi*” biçimini almakta ve haberin sonunda “*bu tip kazalara karşı ne kadar hazırlıksız olduğumuz bir kez daha anlaşıldı*” biçimindeki sözde uyarıya da yer verilmektedir. Kırk yılda bir sunulan sevindirici bir olay bulunmuşsa bunun başlığı da “*Bergama bayram yapıyor*” türünden abartılı bir başka kalıp kullanılarak aktarılmaktadır. Genç bir adam hastanede sağa sola saldırdıysa “*hasta çocuğuyla ilgilenilmediğini söyleyen genç baba ortalığı birbirine kattı*” başlığı bu haber için en uygun başlıktır. Ancak çoğu kez hastaneden çok Türkiye’yi birbirine katmak söz konusudur. Bu başlığın kullanılması için olağandışı bir olaya pek gerek yoktur. Herhangi, çok sıradan bir olay bile “*Türkiye’yi ayağa kaldırdı*” başlığıyla verilebilir.(10)

TÜRKİYE’NİN ULUSAL VE DİJİTAL YAYIN YAPAN YAYIN KURULUŞLARI (ATV, SHOW TV, KANAL D, STAR, LİG TV) ÜZERİNDE EN YOĞUN İZLENEN SAATLERDE YAPILAN DİL YANLIŞLARI İNCELEMESİ

Dil yanlışları söz konusu olduğunda, dizileri ele almak çok doğru bir yaklaşım değildir. Aslında dizilerde metnin kurgulanarak gerçekliğin ötesine geçilmesi nedeniyle, özellikle gülmece biçiminde hazırlanan dizilerde dilin yapaylaştırılarak sıradanlaştı-

rılması, gülünçleştirilmesi kentsoylu izleyici kitlesinin oluşturulan dille alay etmesini hedeflemekte ve izlencenin yapımcıları bu yolla daha fazla izlenirlik sağlamaktadır. Zaman içinde bu alaysı söylem, genel izleyici arasında yaygınlaşarak pekişmekte ancak uzun ömürlü olmamaktadır. Tüm popüler ekin ürünleri gibi yerini bir başka gülmece izlencesine bıraktığında bir önceki dönemde yaygın, kullanımda olan söylem silinmekte ve sabun köpüğü gibi yok olup gitmektedir. Ancak Türkçe'nin alaysı söylemle gelen yozlaşma çilesi hiç bitmemekte ve belli bir döngü içerisinde günden güne daha da kirlenmektedir. İşte bu nedenle, dizileri de inceleme kapsamında ele alma isteği doğdu. Böylece araştırmamızı iki gülmece dizisi, bir söyleşi, bir spor, bir magazin izlencesi ve bir ana haber bülteni üzerinde gerçekleştirdik.

YAYIN KURULUŞU -İZLENCENİN ADI -YAYIN TARİHİ -YAYIN SAATİ

ATV

Avrupa Yakası

20.06.2007

21.30

Üç Arkadaş Arasında Geçen Bir Konuşmada

İzzet: "Sadece kendimi intihar etmek istedim".

Kişiler kendilerini öldürmek isteyebilirler. 'Kendi canına kıymak' anlamına gelen intihar sözcüğünü yeniden 'kendi' ile kullanmak anlamsızdır, yanlıştır.

İzzet-Burhan Arasında Geçen Konuşmadan

Burhan: "Dövicek misin yani?"

İzzet: "camı aç".

İzzet: "gel buraaaa!, ölüceeeem leeeennnn?!"

Burhan karakterinin konuştuğu Tokat ağzının özelliklerini yansıtan, ancak İstanbul Türkçesini konuşmaya öykündüğü izlenimi veren ilk tümcede konuşma dilinin kullanım biçimi gereği 'dövicek' biçiminde söylenmesi gereken sözcük araya 'i' alarak 'dövicek' biçiminde seslendirilmiştir.

İzzet tiplemesinin gereği olan gerginlik, tümcelere bulaşarak argo ve lümpen bir biçimde yüksek sesle tonlarak seslendirilmiştir.

Hacer-Gaffur Arasında Geçen Konuşmadan

Hacer: "Sen bence çok dedektif romanı okuyorsun".

Gaffur: "Hacer seni tenhada gıstırırım. Doğruyu söyleyen tam süper olacak".

Bir apartman görevlisinin oğlu tiplemesi olan Gaffur'un evlere şenlik Türkçesi tel tel dökülüyor. 'Gıstırmak'tan kastedilen sözcük 'sıkıştırıp incitmek' anlamına gelen 'kıstırmak' olmalı. 'Tam süper olacak' diye bir tümce kuruluşu yok. Anlamlandırmak gerçekten güç. Tam mı olacak, yoksa dilimize ingilizceden gelen bir sözcük olan 'süper' mi olacak? Ayrıca Gaffur yerli yer-siz yaptığı vurgular ve gereksiz tonlamalarla gülünç ancak acı-nası bir görünüm de çiziyor.

Burhan-Tahsin-İfo Arasında Geçen Konuşmadan

Tahsin: "evet bence de kesinlikle aynen öyle".

Burhan: "Ben çok tırstım acaba tuvaletinizi kullanabilir miyim?"

'Bence de' sözcüğünün ardından vurgu ve tonlaması doğru yapılarak 'aynen öyle' demek yeterli. Ya da iyi bir vurgulamayla 'kesinlikle' demek yeterli olacaktır. Burhan'ın tümcesindeki 'tırstım' argo ya da yerel bir kullanımdır. Burada kullanılması gereken doğru sözcük 'korktum' olmalıdır.

Burhan-Makbule Arasında Geçen Konuşmadan

*Makbule: "Siz misafirlige gelirsiniz akaaabinde biz size geliriz".
Iuuuhhhhhh (gülme)*

Burhan: "Arabayı k(h)aptırma lütfen!" ('e' sesi her sözcükte kapalı ağız özelliklerinden ötürü)

Makbule: O.K. Burhan!

Makbule'nin tümcesindeki 'akaabinde' diye seslendirdiği sözcük 'hemen ardından' anlamına gelen 'akabinde' sözcüğüdür ve kısa seslendirilir. Tümcelerin sonunu tamamlamamak bir Makbule tiplemesi özelliğidir. Tümceleri ya toparlayamıyor ya da yarım bırakıyor. Gerçekten iyi karikatürize edilen iki tip olan Makbule

ve Burhan ağızlarını her açışlarında bir Türkçe katliamına neden olmaktadır. Burhan'ın Tokat ağzıyla kurduğu tümceye Makbule'nin O.K diye yanıt vermesi de bu tabloyu tamamlamaktadır.

Çok izlenen bir televizyon dizisi olan 'Avrupa Yakası' karikatürize tiplerle dolu ve dilin yanlış kullanımlarını alaysı bir biçimde ele almak üzere kurgulanmıştır aslında. Ancak izlenme oranları bir yayın kuruluşu için en önemli yere oturduğundan gülünç gelen dil yanlışlıkları günlük yaşamın içinde mantar gibi çoğalarak kullanım alanı bulmakta ve kulaklarda yer ederek artık yadırganmamaktadır.

Toplumsal sorumluluk anlamında çok büyük bir yanlış olan bu durum ATV yayın kuruluşunun bu sorumluluğu yalnızca ailelere bırakarak kenara kaçmasıdır. İlk bakışta çok masum ve sevimli görünen bu izlenice bir eğitim ve dili bozma cinayeti işlemektedir.

YAYIN KURULUŞU -İZLENCENİN ADI -YAYIN TARİHİ -YAYIN SAATİ

STAR TV

OBJEKTİF

22.06.2007

22.30

İzlenenin yapımcısı ve sunucusu Kadir Çelik, Güneydoğu gazileri ve şehit yakınlarıyla bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Karşılıklı konuşmalarda, sunucunun konuşması göz önünde tutularak değerlendirilme yapılmıştır.

Kadir Çelik: "Karin çocuğun çocuğun, yani onların hepsi bir yana vatan bir yana?"

Güneydoğu'da Yaralanan Kişi: "Elbette öyle, vatan her şeyden kutsalıdır. Biz ölmekten hiç korkmadık. Operasyondan hiç korkmazdık. Zaten ölmeye gittik. Ancak sakat kalmak ürpertiordu bizi. İşte bazen böyle talihsiz anlar yaşıyorduk. Ben de böyle bir andan geçtim. Vatana borcumu ödedim bir türlü".

Kadir Çelik: "Diyorsun ki yaralanmasaydım, yani sağlam geri gelseydim, yani vatana borcumu ödememiş olurum öyle mi?"

Güneydoğu'da Yaralanan Kişi: "Siz vatan için hizmet veriyorsunuz. En zengin kişi vatana hizmet vermekle olunur. Ben iyi hizmet verdiğimi bu uğurda kendimi parçalayarak yapığımı düşünüyorum".

Kadir Çelik: “Kaç ameliyat geçirdin?”

Güneydoğu'da Yaralanan Kişi: “Kırk sekiz ameliyat geçirdim Daha da geçireceğim. Doktorlar ayağın tamamının kesilmesi gerektiğini söylüyorlar. Hatta birkaç gün önce gel keselim dediler. Ben gitmiyorum”.

Kadir Çelik: “Bugün olsa bi daha ayağını feda eder miydin? Ne uğruna gitti ayağın?”

Güneydoğu'da Yaralanan Kişi: “Vatan uğruna yeniden gözümü kırpmadan aynı şeyi yapardım. Ancak en üzüldüğüm şey, toplum duyarsızlığıdır”.

Kadir Çelik: “Yani toplumun duyarsızlığına ne örnek verebilirsiniz?”

Güneydoğu'da Yaralanan Kişi: “Bizi yok sayıyorlar. Sadece sakat olarak algılıyorlar. Oysa Mustafa Kemal'in ünvanı olan ‘Gazilik’ ünvanını taşıyoruz. Hem de şerefle. Gazi ünvanını resmi ortamlarda kullanmıyorum. Devletin de bu yönde bir iltifatı yok ancak halk düzeyinde biz gaziyiz ve ben şerefle adımın önünde taşıyorum bu ünvanı”.

Kadir Çelik: “Kaç gün oldu on üç gün mü?” (şehit babasına dönerek)

Şehit Babası: “Erkek olarak bir tane evladım vardı. Oğlum Hasan Güreşen şehadet mertebesine ulaştı”.

Kadir Çelik: “Oğlunuz Şırnak'ta askerlik yaparken işte o bölge sıcak bir bölge böyle bir endişe hep vardı değil mi?”

Şehit Babası: “Vatanın her köşesinde bu olabilirdi tesadüf orada oldu”.

Kadir Çelik: “Bu olayı nasıl öğrendiniz?”

Şehit Babası: “Orayı birkaç kez aradık ulaşamadık. Benim içime bir ateş düştü, televizyondaki haberlerde Şırnak'ta bir erin şehit olduğunu duyunca başladık ısrarla onu aramaya. Sonra zaten askeriye'den haber geldi. Ben niye benim evladım demiyorum. Birilerinin bununla uğraşması gerekir. Bütün toplum aynı duyguyu acıyı hissediyordu, terör belasını bütün toplumu tehdit ediyor. Bu nedenle burada el ele vererek bütün toplum bu duyarlılığı göstermeli”...

Kadir Çelik, iyi bir izleneci yapımcısıdır diyebiliriz. Bugüne dek hep toplumun ilgisini çeken, izlenen yapımlara imza atmıştır. İyi bir ses tonu olduğunu da söyleyebiliriz. Kişilikli ve akılda kalan iyi bir tınısı vardır. Ancak kötü ve dili özensiz kullanan

bir konuşmacıdır aynı zamanda. Yayın kuruluşlarının yayın siyasetleri gereği kimi çevreler, bu tür izlencelerin yapımcı-sunucularının, izlencenin başka yönlerinin, özellikle içeriğinin öne çıkarılması gerektiğini savunmakta ve Türkçeyi bir spiker kadar iyi konuşarak yapım ve yayın yapmanın gerekli olmadığı-nın altını çizmektedirler.

Oysa örnek izlencemizin karşılıklı konuşmaları göz önüne alınacak olursa neredeyse konuk konuşmacıların konuşmalarından daha kötü sunucu tümceleriyle karşılaşmaktadır. Genel olarak toparlamamız gerekirse ‘*yanı*’ sözcüğünün yersiz ve gereksiz kullanımından tutun da konuklara kimi zaman ‘*sen*’ kimi zaman ‘*siz*’ diye seslenilmesine dek pek çok ayrıntı mercek altına yatırılabilir. Soruların mantık kurgusunda yapılan yanlışlar tüm-celerin gereksiz düşünme imleriyle desteklenmesine neden olmakta, bu da akıcılığı bozmaktadır.

YAYIN KURULUŞU -İZLENCENİN ADI -YAYIN TARİHİ -YAYIN SAATİ
KANAL D ZORAKİ KOCA 16.07.2007 22.00

Bir iddia sonucu, hem arabasını kaybedip hem de evlenmek durumunda olan bir gencin maceralarını anlatan komedi türündeki filmde, birinci kuşak aile bireylerini canlandıran oyuncuların dile gösterdiği özen çok iyidir. Tiyatro eğitimi almış olan bu yetişkin grup, dili bozmadan da gülmece yapılabileceğini kanıtlıyor. Ancak elinde oyunculuk gibi bir kozu bulunduramayan ikinci kuşak, gerek fiziksel özellikleri gerekse yerleşik lümpen söyleyiş kalıplarını kullanarak dikkat çekmeye çalışmaktadır. Birkaç sahnedan örnek vererek bu konudaki düşüncemi somutlaştıralım: Taksi şoföründen aracı biraz daha hızlı kullanmasını isterken başrol kahramanı ‘*Hadi gazla*’ diyor ve trafikte bir duraksama anında tesadüfen yanına gelen arkadaşlarına “*Kafayı yiyicem ya! Haydaa ne işiniz var o:lum sizin burda*” diye sesleniyor. Yanı sıra kusursuz gibi görünen söyleyişlerde belirgin yanlışlar göze çarpıyor.

Başrol oyuncusu genç hanım Ayşe (Özlem Yılmaz) “*Aslında neye kızdığını bEnde anlamadım*” ‘e’ sesini gereksiz büyüterek iyice açıyor. Kendi kendini eleştiren erkek başrol oyuncusunun Ömer (Burak Özçivit) iç sesi (düşüncesi) izleyiciye sesli yansıtılırken şu tümce kullanılıyor “*Na:pıyosun o:lum sen kafayı sıyırdın herhalde. Bu kız uğruna bir araba kaybettim. Hay kalıbına tüküreyim*”.

İzlencenin yüz akını oluşturan deneyimli oyuncular, güzel Türkçe ve güzel iletilerle hoş ayrıntılara imza atmaktadır. Başrol oyuncusu genç kız Ayşe’nin (Özlem Yılmaz) annesi rolündeki başarılı oyuncu Seray Gözler (Sevim), yine kendisi gibi başarılı ve deneyimli bir oyuncu olan Cihat Tamer (Recep) ile konuşurken şu tümceleri dile getirmektedir: “Tanrı kaderi yazar, okumak insana kalır”. Kızının evlenerek kendisinden uzak bir şehirde olmasına nasıl katlanabileceği duygusunu anlatmaktadır bu incelikli söylemle.

YAYIN KURULUŞU -İZLENCENİN ADI -YAYIN TARİHİ -AYIN SAATİ
STAR TV ANA HABER BÜLTENİ 19.09.2007 19.00

Bülten başlar başlamaz haber özetlerinde kulağa ilk çarpan yanlış muhabirin sesletim sorunu olduğudur. Ezgisel bir okuma olmaması gereken bir tonlama gözlemlenmektedir. Yazıldığı gibi söylenmeyen sözcükler sıralamasında önde gelenlerden ikisi hemen dikkatleri çekmektedir; *ağır* ve *sonra*. Boğumlanması sırasında *ğ* ve *ı* sesi duyulmaması gereken iki sestir. Ayrıca *n* sesinin üzerine de baskı yapılması son derece yanlıştır. Tümce içinde örnekleyecek olursak;

“*Şemsiyelerinizi hazırlayın haftasonu ya:ş var*” biçiminde sesletilmesi gereken sözcük yazıldığı biçimiyle ‘yağış’ olarak hem *ğ* hem de *ı* sesi baskılanarak söylenmektedir. Aynı yanlış sesletim ‘sonra’ sözcüğündeki ‘n’ sesi için de geçerlidir. ‘Az so:ra’ diye sesletilmesi gereken sözcükte *n* sesbirimi baskılanarak yazıldığı gibi söylenmektedir. Sesle ilgili yanlışlar bununla da bitmemektedir. Spiker (r) se-

sini yanlış yerden çıkardığı için r ve h karışımı bir ses izleyiciler tarafından algılanmaktadır. Ayrıca türkçede birinci derece önemli olan ‘m’ ve ‘n’ nazal seslerinin gevşek boğumlanması konuşmayı anlaşılabilir ve etkisiz kılmaktadır. ‘Cu:rbaşkanı Abdullah Gül’ yanlış söyleyiş örneğinde olduğu gibi ‘m’ sesi yerine uzun duyulan ‘u’ sesi duyulmaktadır. Spiker, Türkçe konuşmanın bel kemiğini oluşturan ‘ünlü daralması’ndan da habersizdir. PKK operasyonu ile ilgili verilen haberde, spiker ‘teroristler kaç(ı)cağ’ yerine ‘teroristler kaçacak’ biçiminde yazıldığı gibi sözcükleri sesletmektedir. Vurgu ve tonlamayla pekişen anlam yanlış yapılan vurgularla sabun köpüğüne dönüşmekte ve uçup gitmektedir. Tıpkı;

‘uçacağın merdivenlerinden selamladı’ örneğinde karşılaştığımız yanlış sesletim gibi. Bir başka örnek de, yine ilk heceye vurgu yapılarak ‘153 kg eroin de geçirildi’ tümcesinde verilebilir. Oysa bu tümcede vurgu yapmak gerekmemektedir, eğer ele geçirilmesi özellikle vurgulanmak isteniyorsa ‘ele’ sözcüğünün tümüne vurgu yapılmalıdır. Spikerimizin ilk heceye vurgu saplantısı bu iki örnekle sınırlı değildir. Bu bağlamda verilebilecek örnekler çoğaltılabilir:

‘elektriğe zam kapıda’ ya da ‘Türkiye beklediği yagmura kavuştu’ gibi...

Ve bültenin sonlarına doğru beklenen Türkçe katliamı da gerçekleşmektedir:

“İstanbul trafiğine çözüm olması düşünülen metrobüs İstanbul’un başına *kâbus oldu*”.

kabus olmak diye bir deyim dilimizde yoktur, ‘bela olmak’, ‘dert olmak’ denilebilir; çünkü varolan ve sözlüklerde yer alan deyimler bunlardır. ‘Kâbus’ kötü rüya demektir başa gelmez, ancak görülür.

Tümce kuruluşundaki yanlışlara başka örneklerde verilebilir;

‘metro kaos, yalnızca yollarda değil metrobüsle yolculukta da mevcut’ ilk bakışta hatasız gibi görünen bu tümce için öncelikle haber diline uygun olmadığı söylenebilir. ‘Karmaşa’ karışıklık

anlamına gelen 'kaos' yabancı kökenli bir sözcüğü kullanmak da gereksizdir. 'Mevcut' yerine 'görülüyor' denmesi daha uygun olacaktır hiç kuşkusuz. O halde örnekleyecek olursak doğru tümce şöyle kurulabilir:

"karmaşa yalnızca yollarda değil metrobüsle yolculuk ederken de görülüyor".

Bir diğer dikkat çeken tümce de 'kısa bir reklam arası veriyoruz' tümcesidir. Anlam bakımından yanlış bir tümcedir. Aynı zamanda mantık hatası söz konusudur. Reklamları sunuyorduk da reklama mı ara veriyoruz? düşüncesi oluşmaktadır dinleyici de. Yine 'ekmek arası' izlenimi veren tamlama da yanlıştır. Doğru örnek şöyle olabilir:

"haberlerimize kısa bir ara veriyoruz, reklamlardan sonra yine karşınızda olacağız".

Haberleri izlemeye başladığımızda son derece duygusal bir biçimde hiç yanlış olmamasını diledik, ancak olmadı. Yaklaşık bir saatlik haber izlencesi boyunca yukarıdaki yanlışları saptadık. Dilin en doğru kullanılmasının zorunlu olduğu haber izlencelerinin ve haber spikerlerinin durumu televizyon yayıncılığının genel durumunu da gözler önüne sermiş olmaktadır.

YAYIN KURULUŞU -İZLENCENİN ADI -YAYIN TARİHİ -YAYIN SAATİ
SHOW TV PAZAR SÜRPRİZİ 22.09.2007 10.30

Televizyondaki magazin söylemi kanser hücresi gibi yayılarak tüm yapımları bu olumsuzlukla beslemektedir. Bu noktadan hareketle araştırmamızda magazin dilinin kaynağı bir yapım da yer almalıydı. Örneğimizi pazar sabahı genel izleyicinin kahvaltı sofrasında televizyon izlediği bir saatte yayınlanan *Pazar Sürprizi* olarak seçtik.

Sunucunun ses ve söyleyiş kusurlarıyla başlayalım yine:

'cumhurbaşkanı öteki Türkiye'de' ilk heceye yapılan vurgu yine burada da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tümcede yer alan

‘e’ seslerinin tümünün kapalı sesletildiği gözlemlenmektedir. Konuşurken, ‘bö(y)le bir iftar ne görüldü ne duyuldu’ tümcesindeki ‘y’ sesbirimi baskılı söylenmemelidir. Önceki sesli olan ‘ö’ sesinin yarım ses uzatılarak söylenmesi doğrudur. Yani sözcüğün ‘bö:le’ diye sesletimi gerekmektedir.

“Beyaz rengin olduğu rahat ve şık bir evi var” tümcesinde ise bir başka yanlışla karşılaşmaktayız. ‘Rahat’ sözcüğünde bir sorun yok ancak, ‘şıklık’ sözcüğü uzamlar için kullanılmaz, çünkü bu sözcük giyside zarafet anlamına gönderme yapmaktadır. Uzamlar için ‘gösterişli’ demek daha uygun olacaktır.

“Bergüzar Korel’in sevgilisi Tan Sağtürk’e yeni imaj” tümcesinde, ‘imaj’ sözcüğü Fransızca kökenli bir sözcüktür ve tümünden bir değişikliği aktarmaktadır. İmaj yerine yalnızca saçlarını kestirmiş olan Tan Sağtürk için ‘yeni saç biçimi’ denilmesi daha uygun olacaktır.

“Magazin dünyası sürpriz aşkı konuşuyor” tümcesinde ‘sürpriz’ de yabancı kökenli bir sözcüktür ve ‘beklenmedik hoşluk’ anlamı taşımaktadır. (Aslında yabancı sözcükleri kullanmakta bir sakınca görmemeleri izlencenin adında da anlaşılmaktadır!) ancak bundan da daha önemlisi bu aşk neden ve kime sürpriz oluyor? Sorusu akıllara gelmektedir. İnsanların özel yaşamlarının içine kadar sokulmuş olmanın ve bunda bir sakınca görme-yişin dille de ortaya konuluşu söz konusudur burada.

“Ünlülerin iftarından vur patlasın çal oynasın görüntüler” tümcesi de ister istemez görüntüler mi vur patlasın çal oynasın yoksa eğlence mi? Sorusunu da beraberinde getirmektedir. Doğrusu şöyle olmalıydı:

“ünlülerin iftar yemeğinden vur patlasın çal oynasın eğlence görüntüleri”.

“Kadir İnanır başlı başına bir stardır” tümcesinde de yabancı sözcük saplantısının devam ettiği görülmektedir. ‘Star’, ‘yıldız’ anlamındadır. Gökteki gerçek yıldız olamayacağına göre sineme

yıldızlığı anlatılmak istenmektedir. Tümcenin doğru kuruluşu şöyle olabilir:

“Kadir İnanır tüm yönleriyle gerçek bir sinema yıldızıdır”.

Yakışıklı bir dizi oyuncusu rol arkadaşının yuvasını yıkmakla suçlanmaktadır. Uzunca bir süre bu konu hakkında düşüncelerini aktarmayan oyuncu, magazin muhabirinin ısrarlı sorularıyla suskunluğunu evlere şenlik bir Türkçe ile bozmaktadır:

“karşımdaki hanım, evli bir bayan. Bazı durumları çeşitli kişilere mal etmemek lazım. O iki tane kişi arasında geçen bir olay dışındakileri ilgilendirmez”. Ancak dil kullanımındaki bozukluk bizi ilgilendirmektedir!

1) ‘hanım’ ve ‘bayan’ aynı anlamda ve aynı tümce içinde gereksiz kullanılmaktadır. Ayrıca artık ‘bayan’ ad başında sıfat olarak yaygın olarak kullanılmakta, yalnızca son dönemde Türkçesi iyi olmayan kişilerin, cankurtaran simidi gibi sarıldıkları bir sözcük olma özelliğindedir.

2) Bazı durumlarla ne anlatılmak isteniyor. Çeşitli kişiler kimler çağrışımli konuşmaya çalışıyor ancak başarısız. Televizyonunu yeni açan biri konuyu bilmiyorsa bu tümceden bir şey anlaması olanaksızdır.

3) En büyük kullanım hatası da insanlardan ‘tane’ ile söz edilmesidir. ‘İki tane insan’ demek son derece yanlıştır.

Ve magazin turumuzu yine bir yabancı sözcük cinayetiyle sonlandırıyoruz...

“Gülben Ergen her yıl geleneksel olarak düzenlediği iftar yemeklerinden bir yenisinde Fun Clup üyeleriyle bir araya geldi” tümcesinde Fun Clup sözcüğünün Türkçede en fazla ‘hayran klübü’ olarak kullanılması olanaklıdır. Aslında, fun clup sözcüğünün dilimizde tam bir karşılığı yoktur. Ancak dili yalın, anlaşılır kullanmak ve sözcükleri Türkçe olandan yana seçmek adına hiç olmazsa bu söylem biçimi kullanılabilirdi. Ayrıca fun clup sözcüğünden önce ‘kendi’ denilmesi açıklamayı daha anlaşılır kılacak, kimin sorusu havada kalmamış olacaktır.

Televizyon yöneticileri uzman sunuculuk konusunda uzmanlık alanını öne çıkararak yalnızca bu konuyu önemsemektedirler. Oysa anlatılacak konunun düzgün bir dille anlaşılır olması da gerekmiyor mu? Kısaca bir konunun en iyisi olmak yetmiyor, bunu kitlelere düzgün aktarabilmek de gerekmektedir. Dil katliamının en inanılmaz olanlarıyla ancak spor izlencelerinde karşılaştık dersek yanlış olmaz sanırız. Uzman spor yazarı, sunucu, eski hakem olan yorumcusu ile birlikte Fenerbahçe- Bursaspor maçını yorumlamaktadırlar.

“Büyük takımlar *her şeyiyle(n)* bütündür tek ve yektir”.

“Büyük takımlar *haliyle(n)* alır götürür”. ‘Haliyle’ ve ‘her şeyiyle’ demek yeterli olacaktır. ‘n’ sesi gereksiz kullanılmaktadır.

“Abicim sen bir üst tura geçersen para gelecek pul gelecek, asılsana biraz”. Avam ve sokak ağzı tümcenin bütününde gözlemlenmekte ve ‘*asılmak*’ sözcüğüyle ‘maçta güç harcamak’ anlatılmak istenmektedir.

“Şimdi burada çok iyi kesitten gözüktüyor” (başka bir açıdan futbolcunun yaptığı hatayı açıklarken kullanılan bir tümce. Ancak bu açıklama yapılmazsa kurulan tümceden bir anlam çıkarmak olası değildir).

“Hocam hakem burada niye durdu, niye bu kadar bekledi bir oyuncu mu arıyor ceza kesmek için. Doğal değil bu sonuçta. Yardımcıya bakıyor eli de sürekli sağ arka cebinde” (yardımcıdan anlamamız gereken ‘*yardımcı hakem*’dir).

“Abicim ne bileyim belki sağ arka lobunda sivilce çıkmıştır onu kaşıyordur”. Son derece alaysı ve sokak ağzıyla duruma ciddi bir açıklama getirilmemektedir. Yer yer argo, yer yer lümpen bir konuşma biçemi söz konusudur. Biçem hiç değişmemekte, ölçüsü artarak sürmektedir. Örnekleme gerekirse:

“Bu pozisyon buz gibi penaltı abi. Avrupa’da olsa yemezler, yedirtmezler. Bizim hakemler angut gibi yutuyorlar zokayı mideye kadar” (yemezler argo bir deyim. ‘İnanmazlar, kanmazlar’ anlamı taşımaktadır. Bu sözcükler televizyon gibi geniş kitlelere ulaşan bir iletişim aracında kullanılmaması gerekmektedir. Ancak bu yolla izlenilirlik arttığıнын ayırdına varan yapımcılar aracılığıyla Türkçe izlenirliğe feda edilmektedir).

Bir maçın özet görüntüleri şöyle aktarılmaktadır:

“Şimdi beş gollü maçta çok önemli roller oynandı. Şimdi o maçın önemli pozisyonları geliyor ekranlarınıza”.

Kurulan tümcenin baştan sona yanlışlarla dolu olduğu görülmektedir. ‘Şimdi’ sözcüğü gereksiz ve iki kez kullanılmıştır. “Maçta önemli roller oynandı” ile anlatılmak istenen oyuncuların maç içindeki etkinlikleri mi? Yoksa teknik kadronun oyuna dışarıdan etkileri mi?, hiçbirisi değil de, izleyicinin davranışları mı? Anlam açısından belirsizlik söz konusudur. Görüntüler izlenince, tümcenin az önce dile getirdiğimiz anlamların hiçbirini içermediği, oyuncuların birbirlerine yaptıkları sert hareketlerin söylenmek istediği anlaşılmaktadır. Oysa duyuru açıklayıcı bilgidir. Duyuru aracılığıyla edinilen ön bilgi, görüntülü anlatımla pekişmekte, ayrıntılar konusunda bilgi edinilmektedir. Burada, duyurudan hiçbir şey anlaşılmadığı gibi ayrıntılardan olayın çözümlenmeye çalışılması söz konusudur. Her izleyicinin her defasında yalnız bir ekrana baktığı düşünülerek ekranlarınıza aynılaştırıcı sıradanlaştırıcılığı yerine yalnızca bir ekrandan söz edilerek ‘ekrana’ denilmesi daha doğru olacaktır.

Beşiktaş maçının ardından Güvenç Kurtar ve Sinan Engin’in soyunma odaları önündeki atışmalı konuşmaları, izlencenin bir bölümünde doğal görüntü olarak alt yazılı olarak sunulmaktadır. Bu görüntülerin ardından izlence sunucusu şu yorumu yapmaktadır:

“İki arkadaş iki dost ne güzel hak arıyor birbirleriyle dalga geçerek eğlenerek benim hoşuma gitti”. İnsanlar birbirlerini kü-

çöltmek için 'dalga geçer' burada kullanılmak istenen ancak toparlanamayan sözcük 'şakalaşma' olmalıydı. Televizyon konuşmacıları akıcı konuşmak zorundadırlar ancak akıcı konuşmak demek akla her geleni olur olmaz sıralamak, saçma sapan konuşmak olmamalıdır. Özellikle spor yayınlarında akıcı ve çabuk konuşmaya kurban edilen güzel Türkçemiz alanlarında uzman ancak konuşma özörlü kişilerin elinde kaldığının bir göstergesidir.

Genel olarak irdelenen izlencelerden çıkan sonuç, incelenen dört televizyon kanalında dilin doğru ve temiz kullanımından çok izlenilirliği ön plana çıkaracak avamlaşmaların, sıradanlaşmaların yer aldığı gerçeğidir. Dil kullanımında yalınlık, duruluk, anlaşılabilirlikten daha çok izlemesi hedeflenen geniş kitlelerle gereksiz bir özdeşleşme görölmekte, bu da dilin nitelikli kullanımını engellemektedir. Dünyaya açılan penceresi televizyon olan izleyici topluluğunu geliştirmek bilmediklerini öğretmek gibi sorumluluğu kendiliğinden oluşan televizyonlar, bu anlayışa uygun davranmadıkları, hatta öğretmek gibi bir işlevleri olmadığını, yalnızca eğlendirmekle yükümlü olduklarını savundukları için yapımlar ve dolayısıyla izlenceler her açıdan olduğu gibi dilsel özellikleri bakımından da dibe vurmaktadır. Özellikle haber ve söyleşi izlencelerinde yüzleştığımız yaşamın görönen yüzünde yer alan siyasacının yeri, konuşma biçimi o günkü dil anlayışıyla birlikte kendi düşöce yapısının da göstergesidir. Bu açıklamaya örnek vermek gerekirse, Bülent Ecevit'in siyasal erki elinde tuttuğu ve 'Karaoğlan' olarak nitelendirildiği dönemde, türk dili arı ve anlaşılır, tonlama ve vurgular çağdaş ölçütlerde bir görönüm sergilemekteydi. Oysa bugün türk-islam düşöncesinin tüm izleri dil üzerinde de kendini göstermektedir. Bununla birlikte, Avrupa Birliğı çerçevesinde kurgulanan, dile getirilen söylemler ve Amerikan dilinin özelliklerinin de eklemlenmesiyle türk dilinde büyük anlam ve söyleyiş, aktarılış karmaşaları oluşmaktadır. Dilin yeni kullanımında islami çağrışımlı tınlatmalar kimi seslerin çatlatılarak kul-

lanımı yeni yapısını oluşturunca ögeler olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz kanal izlenceleri arasında bir yapım üzerinde hem doğru hem yanlış bir arada sergileyen Kanal D televizyonunun da bunu bilinçli yapmadığı ancak iyi kötü buluşmasında yanlışların daha çok sırtarak doğrunun öne çıkmasını sağladığını söyleyebiliriz. İzlenmede sözcüklerle oynama becerisi gösteren deneyimli oyuncu kadrosunun başrol oyuncularının tersine lokomotif görevi üstlendiğini ve gülmecenin dili kötü kullanmak olmadığının altını çizdiklerini söyleyebiliriz.

*Not. Bu inceleme yapılırken izlencelerin izlenme oranları (rating) dikkate alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Adair, John, *Etkili İletişim*, İstanbul, Babıali Kültür Yay., 2003.
Ammelberg, Gerd, *Konuşma Sanatı*, Ankara, Doruk Yay., 2003.
Evren, Kerim, *Medyada Dil Yanlışları*, İstanbul, Alfa Yay., 2005.
Gross, Ronald, *Sokrates Yöntemi*, İstanbul, Pegasus Yay., 2006.
Gürzap, Can, *Söz Söyleme ve Diksiyon*, İstanbul, Remzi Kit., 2006.
Hepçilingirler, Feyza, *Dedim "Ah"*, İstanbul, Everest Yay., 2006.
----- *Türkçe "Off"*, İstanbul, Everest Yay., 2005.
Küçükdoğan, Rengin, *Reklam Söylemi*, İstanbul, Es Yay., 2005.
Sarica, Mustafa (Yay. Haz.), *Sözlü Dil Yapısı*, İstanbul, Multilingual, 2005.
Taşer, Suat, *Konuşma Eğitimi*, İstanbul, Papirüs Yayınları, 2000.